

Könyvtár – jövő – jövőkönyvtár*

Ha a könyvtárról, a jövő könyvtáráról kezdünk gondolkodni, a múltba kell tekintenünk. Mert ahogy az őszi magból, a rég elfeledettből születik az élet, úgy determinált múltunktól a jövő. S ha a múltba nézek, egy szép, de tragikus történet idéződik fel bennem.

Hol volt hol nem volt, volt egyszer egy fiatal ember. Egyszerű, szegény szülők gyermeke. Iskoláit Nagybányán és Nagyenyeden végezte, majd Fogarasra ment tanítónak.

Fogaras abban az időben olykor fejedelmi székhely is volt, mert Apafi Mihály az udvarával gyakran időzött itt. A fiatalember lelkesznek tanul, de máshoz érez küldetést. Ebben erősíti barátja, Pápai-Páriz Ferenc, aki figyelmébe a nyomdászat mesterségét ajánlja, s tanácsolja, Hollandiában nézzen körül. Az 1670-es, 1680-as években járunk. Prédikátorok vannak Erdélyben, de az erdélyi tipográfia irányítására nincs alkalmas személy.

Misztótfalusi Kis Miklós elindul. Utrech, Leyden, Amszterdam. Szabad vallásgyakorlat, a tudomány és a sajtó szabadsága, Európa szabadgondolkodói veszik körül. Óriási élmény a nagyvilág „megkapása”. Megéri a koplalást, a kínkeserves tanulást, az új szokások elfogadását, harmincévesen az elemi tanulóéveket Blaeu nyomdájában. És a tanulóból mester lesz, majd a mestertől önálló iparos, nyomdász-művész. Az övénél szebb betűket ekkor már nem önt senki Amszterdamban. Fejedelmek, királyok, hercegek, s maga a pápa is megrendelői között található.

De a fiatalember nem felejtí célját. Ő bibliát akar, magyar bibliát, amely nemcsak tipográfiai, hanem tartalmilag is a korszellem színvonalán áll. A mű elkészül, s a vándor hazatér.

Otthon azonban a bántás nagyobb földön terem, s gazdagabban virágzik, mint a megértés, a tolerancia, az újra való fogékonyság. Elvirágzik hőszünk élete. Testét, szellemét és munkásságát

*Elhangzott Illyefalván, a Romániai Magyar Könyvtárosok I. Vándorgyűlésén, 2003. szeptember 25-én

felemészti az a közeg, mely soha nem fürdött meg a kor Európája szellemvilágában, tudásában, gondolkodásában, hanem megragadt az egyszer megtanult, gondolkodást nem igénylő, szűk világképben.

Miért tanulságos nekünk Kiss Miklós élete?

Korunk megértése, s ezen belül a globalizáció megértése, elfogadása, a hozzá való viszonyunk kialakítása miatt. Áldás vagy átok-e a globalizáció? Egyáltalán, a XXI. század jelenségéről van-e szó? Mint látjuk, korántsem. Kiss Miklós nem tett mást, mint korának ismereteit összegyűjtötte, tudását a világ tudásával „globalizálta”. És egyetlen jelentős történelmi, irodalmi személyiségünk nincs, aki ne európai avagy világpolgár lett volna a maga idejében. Világszabadság, írta Petőfi. S tényleg, világban gondolkodott. A globalizált ismeretrendszerben való jártasság – mint ahogy a jelenben – a múltban is feltétele volt annak, hogy valaki kora világszínvonalát képviselhesse.

Miért mondjuk, hogy a globalizáció napjaink jelensége – ha ezek szerint nem az? Azért, mert egy markáns különbség mégiscsak felfedezhető a ma globalizációja és a múltban jelen volt globalizáció között. Régen a személy ment, utazott és gyűjtötte magába a „világ-ismereteket”, globalizálta a tudását, a szokásait, tárgyait, eszközeit – ma a globalizációs ismeretek, tárgyak, szokások „maguktól” öntenek el bennünket. Régen, ha valaki nem utazott, bár nem is okosodott, de a negatív, a romboló ismeretek sem érték el, s ha utazott, és ha a szíve nemes volt, esze pallérozott, akkor a világ tudásából kiszemezhetette magának a „jó tudásokat”. Ma a jó és a rossz tudás egyaránt agyonönt bennünket, akkor is, ha felkészültek vagyunk hatása kivédésére, de akkor is, ha nem. S gyakran a „rossz” tudás győzedelmeskedik a „jó” felett.

A változás tehát nem a globalizáció létében vagy nemlétében, hanem annak irányában van.

Miért kellett minderről szólnom? Azért, mert a múlt könyvtára és a jövő könyvtára pontosan úgy kell, hogy különbözzön, illetve fog különbözni egymástól, mint ahogy a múlt globalizációja a jelenben tapasztalt globalizációtól.

Ma azt mondjuk, a szolgáltató könyvtár a korszerű könyvtár. De a könyvtár a múltban sem

tett mást, mint szolgáltatott. A különbség valójában nem a szolgáltatásban, illetve annak létében vagy nemlétében, hanem a szolgáltatás elérésének irányában van. A könyvtárba – a hagyomány szerint – betérnek a felhasználók, elmondják igényeiket, s várják helyben a segítséget. A korszerűen szolgáltató könyvtár a maga és más könyvtárak szolgáltatásait közvetíti a felhasználóhoz, ő tér, kopogtat be a felhasználó, a potenciális és a valóságos felhasználó ablakán, kínálja és adja el magát. Közvetíti – hitünk és szándékunk szerint – a világ jó tudását. És kerüli, segít elkerülni a rosszat.

Nem az a jó könyvtár, amelyik deklarálni tudja, hogy a betérő ügyfelet kiszolgálja. Az a jó könyvtár, amelyik kilép a globalizált világ színpadára, megnézi, hogy szolgáltatási hatókörnyezetében kik élnek. És tudatos munkával, a rejtett, ki sem mondott igények szolgáltatás minőségű kielégítésével segíti az embereket életük gyakorlati kérdéseinek megoldásában, az üzletben, a magánéletben, a kapcsolataikban, a szabadidejükben, hitük, állampolgárságuk, nemzethez tartozásuk gyakorlásában, a kultúra, a tudás és az anyanyelv elsajátításának és használatának folyamatában. Az emberek információkra, tanácsokra, ötletekre várnak. Erre van szükségük. Akkor is, ha ezeket meg sem tudják fogalmazni. A megfogalmazott igény kielégítése alapvető feladat, de tudnunk kell, az ember igazából annak örül, ha valami olyan teljesül számára, amit ki sem mondott, amiről nem is beszélt, amit talán magának sem tudott eddig megfogalmazni. (Lásd egy születésnap ajándék megkérdezik, és nem is tudom, mit kérjek. Aztán kapok egy teásbögrét, barna mintásat, amiben a teafüvet ki lehet áztatni, és olyan boldog vagyok tőle, mert pont ilyenre vágytam, és de jó, hogy a vágyaimat mások ismerik.)

A könyvtár azon tudások birtoklója, amely tudások az embert, az egyes embert boldoggá képesek tenni. Amely tudások segíteni tudnak. Amely tudások gyógyítanak, gondokat oldanak meg, feszültséget oldanak, sikeressé tesznek, jóra nevelnek, szórakoztatnak, okosítanak, felvérteznek és megerősítenek. Hogyan válhat a könyvtár ezen tudások átadójává?

Ehhez a könyvtárnak meg kell fogalmaznia küldetését. Kinek, mit, hogyan és mivel szolgált.

Kinek? Ki az én célközönségem? A települési könyvtár esetében a falu vagy a város lakossága, az egyetemi könyvtár esetében az egyetem hall-

gatói és oktatói. A válasz ilyen egyszerű lenne? Sajnos nem, mert a település lakossága egy „masszát” alkotó populáció, s az egyetemi hallgatók és tanárok köre is túl tág halmaz. Masszának avagy tág halmaznak hatékony szolgáltatást szervezni pedig nem lehet. Meg kell keresni a használói körből azokat a legkisebb, igényekben, szokásaikban és érdekeikben elkülöníthető használói csoportokat, egységeket, melyek igényeit sajátos célszolgáltatásokkal lehet és kell kielégíteni, függetlenül attól, hogy egy-egy személyt egyszerre több mikrohalmoz tagjaként veszünk-e számításba.

Gondoljunk csak egy általános szolgáltatásunkra, a kölcsönzésre. Biztos az, hogy minden használónk számára azonos módon kell, hogy biztosítódjék? A nagymama egy hét alatt ki tudja olvasni a könyvet, ő kapjon egy hetes határidőt, az egyetemista viszont miért ne vihesse el hat hétre, ha éppen van még a keresett műből szabad példány. A veszélyeztetett terhes anyuka otthon kell, hogy megkapja azt az információs egységcsomagot, mely a legteljesebben felkészíti a gyermekváráshoz szükséges ismeretekből. De a mozgásában korlátozott, a börtönlakó, a fekvőbeteg sem jut el a könyvtárba, pedig igényeik nekik is vannak. Hányan nevelnek, gondoznak értelmi, érzelmi vagy fizikailag fogyatékos családtagot, elfekvő, halálra váró beteget? Megkapják-e a könyvtártól azokat az ismereteket, melyek segíthetnék őket ebben a küldetésükben? (Tud-e róluk a könyvtár?) S van-e módjuk arra, ami talán a legfontosabb megoldandó kérdés, hogy tapasztalataik egy közös tudástárba kerüljenek a közösség számára, a későbbi felhasználók majdani megsegítésére?

Máshogy és mást kell kölcsönözni annak,

- aki be tud jönni a könyvtárba és aki nem,
- aki még baba vagy aki már élemedett,
- aki éppen terhes vagy házasságra készül, aki kórházban fekszik vagy börtönlakó,
- aki más nyelven szól hozzám, más szokásokkal, sajátos érdeklődéssel bír,
- aki tanár, aki munkás, akinek gyermekei vannak, akinek már unokái vannak,
- aki utazni szeretne,
- akinek semmi sem jut az eszébe és akinek minden az eszébe van s állandóan jár a szája,
- aki beteg, mozgássérült,
- aki jövőt tervez vagy éppen teljes depresszióban van.

Ezért van hát szükség a potenciális felhasználók szakszerű feltérképezésére, tipizálására, mikroalmazokra történő bontására, s ezek után célzott szolgáltatásformák és tartalmak bevezetésére célzott helyszíneken, időben és térben.

Számba kell venni azokat is, akik nem használnak bennünket. Mert nem arról van szó, hogy számukra a könyvtár nem lehetne az, ami, azaz szükséges szolgáltató intézmény. Sokkal inkább arról van szó, hogy az ember alapvetően nehezen lép át gátakat. Nehezen vesz le a polcra egy könyvet, pedig ha már olvassa, akkor szereti. Nehezen áll neki ruhát mosni, pedig ha már tiszta a ruha, örömmel ölti fel. Nehezen fog hozzá a tanuláshoz, de ha már tudását csillogtathatja, akkor fülig ér a szája. Nehezen vesz erőt magán, pedig ha ez megtörtént, akkor a lelki nyugalma bőségesen kárpótolja érte. De ha ezt tudjuk, akkor megvan a teendőnk. Az, hogy a könyvtárat és szolgáltatásait közelebb vigyük a potenciális használóhoz. Lépjük át mi a gátat a szolgáltatáskínálatban. A könyvtárnak nem a bezárkózás, az épület kapuján belüli megjelenés, hanem szolgáltatásainak kötött tértől független megszervezése a feladata. Abban a térben kell megjelennie, ahol potenciális „vevői” élnek. Lehet ez egy iskolaudvar, vagy az önkormányzati hivatal aulája, vagy a rendelő váróterme, vagy a színház közönségszarnoka is.

Mindez persze azt feltételezi, hogy a könyvtár önmagáról alkotott képét jelentősen át kell formálnunk önmagunk számára. A könyvtárosi munkákra jellemző korábbi értékeink devalválódnak, ugyanakkor új értékek jelennek meg. Régi, ezeréves munkafolyamatok tűnnek el, vagy értéktelenednek el, vagy szorulnak háttérbe, miközben új tartalmak, munkafolyamatok válnak nélkülözhetetlen „sztárokká”. A katalógus, annak precizitása hallatlan érték volt, ma egy kisebb könyvtárban már nem lenne szabad katalógusépítéssel foglalkozni. Ezt egy könyvtári társulással kell, kellene megoldani. A feldolgozó munkát szintén központosítani kell. A gyűjteményépítés is integrált együttműködésben valósulhat csak meg. Egyes szolgáltatóhelyek önálló gyűjteményépítéssel nem is kell, hogy foglalkozzanak. Állományrend biztosítása, leltározás. Ezek a munkafolyamatok olyan fokon gépesíthetők, mely kiváltja a szakképzett munkaerőt erről a területről. A kölcsönzés, az olvasó-nyilvántartás gépesítése szintén kevesebb és nem feltétlenül szakképzett munkaerőt kíván.

Mindezek helyett ugyanakkor eddig nem végzett tevékenységek kapnak ma hallatlan hangsúlyt munkánkban. Köztük az önértékelés. Tevékenységünk adatokkal történő mérése. A mért eredmények elemzése. Minőségügyi elvárásoknak történő megfelelés. A munkatársaktól az ügyfél-orientált feladatellátás megkövetelése. A rendszeres, folyamatokba épített kontroll, visszacsatolás. Felhasználói igénymérés, igénykutatás. Új munkamódszerek, pl. csoportmunka bevezetése és alkalmazása. Az egyes feladatok projektszemléletű kezelése és megoldása. Pályázati tevékenység, projekt támogatók szerzése. Jártasság szerzése az új információhordozók körében, az elektronikus dokumentumok és hordozók kezelésében, az új és korszerű tájékoztatásban. És ami talán mindezek mellett a legfontosabb, potenciális felhasználóimnak szóló, helyi vonatkozású és tartalmú sajátos információs csomag (adatbázis) építése, amit csak én tudok megtenni, itt helyben, a helyben élőknek. Ettől lesz az én könyvtáram tudása az én felhasználóim számára nélkülözhetetlen.

Csak így lehet a könyvtár hármasküldetésének:

- esélyteremtés
- érték- és hagyományőrzés
- új érték létrehozása

megfelelni. Az információs társadalom építésében a könyvtár a társadalmi, területi esélyegyenlőség intézménye, mely részt vesz a humán erőforrás fejlesztésében, mely partner az élethosszig való tanulásban, az elektronikus gazdaság, társadalom fejlesztésében, a közélet demokratizálásában, az innovációs fejlesztésekben, ezek által az életminőség javításában. A könyvtár elemző, gondolkodó, társadalmi folyamatokra reagáló szerepe egyre hangsúlyosabb, ezáltal válhat mindennapi közéletünk tükrévé, a szabadság hőmérőjévé.

Mindezekre építve fogalmazódott meg a magyar információs társadalom stratégiája (1214/2002-es kormányhatározat), s az erre épülő technikai-telematikai fejlesztési program, mely kimondja, az elkövetkező egy-két évben (2004–2005-ben) nagyközségi szintig biztosítani kell a széles sávú internet-hozzáférést a lakosság számára. Azzal az immár deklarált, bár tettekben nem mindig egységesen megjelenő céllal, hogy Magyarországnak, létezzen bármilyen határok között is, mindenkor az egész nemzetet kell képviselnie. A magyar könyvtáros küldetése pedig, éljen bárhol, hogy e képviselet nagykövete legyen.

Azt mondja az ige: akkor követsz el nagy bűnt, ha tudásod és képességed megvan, mégsem élsz vele. A könyvtár azért értékes és dinamikus intézmény, mert léte párhuzamba vonható a legnagyobb művészek műalkotásaival. Ugyan változik a kor, változik a közízlés, változnak a korra jellemző élethelyzetek és életmegoldások, változik a mű bemutatási környezete, hangszerelése, előadása, de bármilyen változás következik is be, az igazán nagy műnek mindig van az éppen hozzá forduló, benne gyönyörködő ember számára aktuális mondanivalója. Századtól, kortól, korstílustól, élethelyzettől függetlenül. S ugyanez elmondható a könyvtárról is. Van mondanivalónk. Van tudásunk és képességünk. Élni kell hát vele.

- A ma könyvtára – tanító könyvtár.
- A ma könyvtára – a felhasználói szükségletek pontos ismerője és kielégítője.
- A ma könyvtára – az ügyfélszolgálati munka mestere.
- A ma könyvtára – kapu a tanuló társadalom számára a tudásalapú társadalomba történő belépésre.
- A ma könyvtára – felzárkóztató könyvtár. Felzárkóztat nyelvtudásban, géptudásban, információkeresési technika tudásában, jogtudásban, európai uniós tudásban stb.
- A ma könyvtára – esélyegyenlőséget biztosít az önismeret, az önfejlesztés, a munkavállalás, a piac, a reklám, a marketing, a kulturális, nyelvi vagy identitáséhség kielégítése terén.

Valójában semmi újabbat nem tesz egy ma korszerűen működő könyvtár, mint egy régi, csak mégis mindent másképp működtet. Ettől izgalmas és szép a mi feladatunk, és ez adja egyben a könyvtár jövőjét is. A gyors és dinamikus változás. Egyes számítások azt mutatják, hogy a világon a rögzített információk mennyisége olyan rohamosan nő, hogy immár háromévente duplázza meg önmagát. Mára a szabad közlés, a nagy tömegű terjesztés – az internet és egyéb kommunikációs technológia révén – létező valósággá vált. Bárki bármit megjeleníthet a világ számára. Óriási számban élnek, élünk is ezzel a lehetőséggel.

A társadalmak felelős irányítói az utóbbi néhány évben rádöbbenek, hogy éppen ezért a XXI. században már nem az egyén lehetőségeinek szélesítése, közlésvágyának kielégítése, a közölt információk védelme, felhasználásának szabályozása a legfontosabb feladat, hanem az egész társadalom kulturális örökségének a megmentése, meg-

őrzése és tudásbázisba szervezése. Az egyéni helyett a közösségi tudás megmentése és hozzáférhetővé tételének megszervezése. Ez az az óriási kihívás, melynek meg kell felelni. Függetlenül attól, hogy milyen hordozón létezik a kulturális örökség, tárgyról, ingatlan örökség részéről, néprajzi emlékről, fotóról, filmről, rádiójátékról, jelmeztől, színpadképről, festményről, zeneműről, könyvről van-e szó, a kulturális örökséget könyvtári módszerekkel és eszközökkel fel kell tárnai, le kell írni, hozzáférhetővé kell tenni, be kell mutatni. Legyenek ezek évszázados emlékek vagy a közvagyon napjainkban keletkező darabjai. A közgyűjtemények – jelesül a könyvtárak – a tudás megőrzésének, a kulturális közvagyon megőrzésének, feltárásának, bemutatásának programjában mással nem pótolható szerepet töltenek be.

Kaput nyitnak egy olyan világra, mely csak általuk tárható fel, általuk ismerhető meg, általuk értelmezhető. A könyvtárak titkokat tudnak és nagy bölcsességeket. A könyvtárosok titokgazdák. A titoktudók felelősségével. Azzal a felelősséggel, hogy titkaink csak akkor maradhatnak titkok, ha nem felejtjük el őket, s ha időben, a megfelelő pillanatban a megfelelő személlyel, a titok továbbvivőjével megosztjuk azokat. A titkoknak élniük kell. Most itt, önök előtt kérem, adják tovább e felelősségről szóló gondolataimat. Osszák meg a titkot maguk között. Terjesszék a küldetést, a könyvtárosság küldetésének nagy és szent titkát. Idegenként élni saját hazában, idegenként lenni az anyaországban, idegenben tudni testvéreinket, gyermekeinket, barátainkat, mind azokat, akik elmentek, mert menniük kellett, feldolgozhatatlan identitászavar. Óriási erő kell ahhoz, hogy az arcokon még megmaradjon a mosoly, hogy újra és újra erősebb legyen, lehessen a bizalom a napi politika tetteiből következő valóságértelmezéstől. Ezt az óriási erőt a titkok tudása adhatja.

Volt már romlásunk 1658-ban, bujdosott Mikes messze Törökországban, csatát veszett Bem, megéltük az elcsatolást, de adjon a világ bármi eseményeket, erőnk ez ne törje meg, mert a templom tornya még áll, s most itt Illyefalván feladatainkról beszélhetünk.

Fehér Miklós

